

постраждалим від більшовицького терору. Так, дочці страченого більшовиками члена УЦР І.М. Пугача була призначена щорічна пенсія у розмірі 3000 крб., вдові члена Вінницького окружного суду Олені Лам та сім'ї колишнього судового слідчого О. Чернявського виділили значні кошти з державної скарбниці. Значні кошти виділялися на боротьбу з епідеміями, утримання дитячих навчальних закладів та просвітницьку роботу серед селянства тощо²⁷.

Критична ситуація з постачанням продуктів харчування і забезпеченням війська необхідним озброєнням змусила Директорію створити надзвичайні торговельно-фінансові місії для налагодження контактів з іншими країнами світу. Згідно Закону "Про посилку до Франції, Бельгії та Італії надзвичайних торговельно-фінансових місій" Д. Маркович був включений до складу урядової делегації для поїздки до Італії²⁸. На початку березня 1919 р. місія відбула до Одеси для оформлення візових процедур. На цьому законотворча діяльність Д. Марковича у Міністерстві юстиції УНР припинилася.

Таким чином, за короткий термін державної діяльності на посаді "найвищого судді" УНР та міністра юстиції в уряді С. Остапенка Дмитро Маркович проводив українізацію апарату судочинства і прокурорського нагляду, направляв роботу Міністерства на забезпечення правопорядку на території УНР та займався розробкою законодавчої бази щодо захисту честі і гідності громадян молодшої української держави. Директорія УНР та органи юстиції під керівництвом Д. Марковича в складних зовнішніх і внутрішніх політичних умовах намагалися рішуче протидіяти проявам анархізму та погромницьких настроїв щодо єврейського населення, що значно вплинуло на скорочення жертв серед єврейського населення на контрольованих Директорією українських територій.

У наступній розробці даної теми перспективними є дослідження діяльності Д. Марковича в умовах присутності на Поділлі у кінці 1919-середині 1920 рр. польської військової влади та його ставлення до спільної польсько-української боротьби проти більшовиків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Засенко О. "Треба жити по-новому, люблячи людей..." // Маркович Д. По степах та хуторах. – К.: Дніпро, 1991. – С.454; 2. Там само; 3. Шпильова Л., М. Станович. Я ніколи не забував про свій народ // Вісникчина. – 1992. – 28 листопада, 5, 19, 26 грудня; 4. Нямченко І. Вистежуючи іскру добра // Слово і час. – 1993. – №11. – С.61-65; 5. Біленький Ф. "Неабиякий белетристичний талант" (Штрихи до портрета Дмитра Марковича) // Дивослово. – 1995. – №5-6. – С.5-9; 6. Панченко С.А. Творчість Дмитра Марковича у контексті розвитку українського літературного процесу кінця XIX – початку XX століття: Дис. канд. філолог. наук. – Запоріжжя, 2000. – С.160; 7. Рекрут В.П. "З людьми і для людей..." (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст.) – Вінниця: П П Балюк, 2006. – 408с.; іл.; 8. Нац. бібліотека ім. ак. В. Вернадського. Інститут рукопису: – Ф.ХІ. – Спр.1114; 9. Там само; 10. Там само; 11. Центральний державний архів вищих органів влади в Україні (далі: ЦДАВО України). – Ф.1065. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.91; 12. Нац. б-ка ім. ак. В. Вернадського. Інститут рукопису: – Ф. ХІ. – Спр.1114; 13. Там само; 14. Там само; 15. ЦДАВО України: Ф. 1065. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.43-46 зв.; 16. Вісник Української Народної Республіки. – 1919. – №10; 17. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С.14-15; 18. Литвин Сергій. Суд історії: Симон Петлюра... – С.242; 19. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С.15; 20. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – С.95; 21. ЦДАВО України: Ф. 1092. – Оп.6. – Спр.2. – Арк.10-11; 22. Там же. – Арк.13; 23. ЦДАВО України: Ф. 1065. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.91; 24. Вісник Української Народної Республіки. – 1919. – №8; 25. Рекрут В.П. "З людьми і для людей..." – С.252; 26. Бібліотека державного архіву Хмельницької області. Листівки УНР. – №56; 27. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Том 1. – С.269-289; 28. А.К. Лисий, О.Г. Лойко. До питання про перебування Директорії в Вінниці у лютому – березні 1919 р. // Україна: минуле, сьогодні, майбутнє. Збірник наукових праць. – К., 1999. – С.201-207.

С.В. Стельникович

АРХІВНА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКОЇ СІЧІ

Після розпаду Радянського Союзу спостерігається постійне звернення як широкої громадськості, так і науковців до подій, пов'язаних з українським державотворенням, зокрема до історії українського національного руху опору періоду Другої світової війни. З самого початку це

питання почало політизуватися. 12 вересня 1997 р. постановою Кабінету Міністрів України було створено Урядову комісію для його розгляду („проблема ОУН – УПА”). В Інституті історії України НАН України була сформована робоча група істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, яка працювала до 2004 р., а в 2005 р. були опубліковані підсумкові тези її роботи. Значна увага тут приділена українському національному руху опору Т. Бульби-Боровця. Однак, дана проблема так і не наблизилася до свого остаточного розв’язання. Перед дослідниками постали нові питання, які вимагають подальших досліджень, перш за все зосереджених на широкій архівній джерельній базі. Одне з таких питань – військово-політична діяльність Поліської Січі Т. Бульби-Боровця.

Метою даної роботи є розгляд та аналіз джерельної бази (архівних установ України) дослідження ідейно-політичних засад та військової діяльності Поліської Січі.

Історія Поліської Січі та особа її отамана Т. Бульби-Боровця завжди цікавили дослідників. Після закінчення Другої світової війни на Заході почали виходити праці представників української еміграції з історії українського національного руху опору, в яких певна увага приділялася Поліській Січі. Однак дані розвідки, за відсутності широкої джерельної бази, в основному ґрунтувалися на спогадах учасників та очевидців подій, що вносило багато суб’єктивності. Не сприяла об’єктивності цих досліджень також міжпартійна ворожнеча в середовищі української діаспори, що призвело до їх політизації та тенденційності. Не відзначалася об’єктивністю також історіографія бульбівського руху радянського періоду. В післявоєнні роки виходить мемуарна література Т. Бульби-Боровця, яка за умов відсутності широкого кола джерел, незважаючи на всю свою суб’єктивність, активно використовується у дослідженні діяльності Поліської Січі¹.

Об’єктивне вивчення історії Поліської Січі в українській історичній науці розпочалося на початку 90-х рр. ХХ ст., коли науковці почали залучати нові архівні джерела (А. Кентій, В. Дзьобак)². Значна увага Поліській Січі приділена в ряді досліджень, які вийшли протягом 1998-2004 рр. в рамках діяльності робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА³, а також у її підсумкових тезах⁴.

Джерельна база дослідження військово-політичної діяльності Поліської Січі представлена в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об’єднань України, Державному архіві Служби безпеки України, Державному архіві Рівненської області, Державному архіві Житомирської області.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України діяльність Поліської Січі висвітлюється у німецьких документах, а також у бульбівських матеріалах. У відкритому листі Т. Бульби-Боровця „До членів Проводу Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери” у фонді 3833 (Красвий провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях) відображено ідейно-політичний конфлікт між бандерівцями та бульбівцями. Початок цього конфлікту Т. Бульба-Боровець відносить до періоду діяльності Поліської Січі: „Коли в липні 1941 р. Українська Повстанча Армія – „Поліська Січ” розпочала свою збройну акцію, Ви зайняли супроти неї негативне становище, яке триває до останньої хвилини. Непорозуміння заключалися в тому, що ми не підпорядкувалися урядові Степана Бандери, і це Ви вважали за прояв отаманії, та як анархію з нашого боку”⁵.

Серед бульбівських документів фонду 3837 (З’єднання південних груп Української Повстанчої Армії „УПА-Південь”) найбільшу увагу привертає „Закон українського партизана”, прийнятий Головною Командою Поліської Січі в 1941 р. Закон складався з 10 пунктів і виражав основні ідеологічні засади збройної боротьби відділів Т. Бульби-Боровця за незалежність України. Тут наголошується: „Український партизан не є „бандитом”, як його називають вороги, а вірним сином і щирим патріотом України. Він добровільно жертвує своє життя для загального добра свого рідного краю і народу”. В цьому документі партизанка проголошується зародком української національної армії і підпорядковується Головній Команді Українських Збройних Сил. Закон визначає основні обов’язки кожного партизана і шляхи забезпечення партизанських відділів: трофейний та шляхом добровільної допомоги цивільного населення. При цьому, примусова реквізиція будь-яких речей від місцевого цивільного населення, незалежно від його національності, заборонялася. За порушення Закону встановлювалося два види покарання: догана та смертна кара⁶.

„Закон українського партизана” був затверджений круглою печаткою, на якій розміщувався напис: „Головна Команда Української Повстанчої Армії Поліська Січ”, в центрі печатки був зображений тризуб. Текст „Закону українського партизана” 1941 р. пізніше ліг в основу „Закону

українського партизана”, прийнятого Головною Командою УПА Т. Бульби-Боровця 15 вересня 1942 р.

Частково інформацію про Поліську Січ можна знайти також у „Повідомленнях з окупованих східних областей” у фонді 4328 (Штаб командування начальника поліції безпеки окупованих східних областей). Це переклад матеріалів з німецької мови, які були звинувачувальним документом на Нюрнберзькому процесі. Вони уклалися штабом командування начальника поліції безпеки та служби безпеки в Берліні на основі донесень окружних управлінь поліції безпеки з окупованої території⁷. В даних матеріалах національний рух Т. Бульби-Боровця називається „бандою”, часто німцями він відноситься до руху С. Бандери, що є помилковим.

Епізодична інформація про Поліську Січ УПА у Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України в основному представлена в радянських та німецьких документах. Тут представники різних гілок українського національного руху опору часто об'єднуються під загальне поняття „націоналісти”, зустрічається їх нерозрізнення, зокрема бульбівців та бандерівців.

У фонді І (Центральний комітет Комуністичної партії України) діяльність Поліської Січі висвітлюється в німецьких „Повідомленнях з окупованих східних областей”⁸, серед яких особливо цінним є повідомлення з окупованих східних областей №55 „Виникнення та ріст української банди Боровця, який зветься „Тарасом Бульбою” від 21 травня 1943 р.⁹ Крім того, у цьому фонді історія Поліської Січі відображена в радянській „Довідці про керівника українських націоналістів Боровця (Тараса Бульбу)”¹⁰. Певна інформація про Поліську Січ є також у фондах 62 (Український штаб партизанського руху (УШПР))¹¹, 65 (З'єднання партизанських загонів Житомирської області)¹², 69 (Рівненське партизанське з'єднання №1)¹³, 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук СРСР)¹⁴.

Серед ряду документів Державного архіву Служби безпеки України фонду 13 (Фонд друкованих видань), які відображають структуру і характер антирадянської діяльності ОУН і УПА, методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів радянської державної безпеки по ліквідації організованого підпілля ОУН і збройних відділів УПА на території республіки в період 1943-1954 рр., наявні матеріали про діяльність бульбівського руху в період Поліської Січі. Це – „Історія Української Повстанчої Армії (продиктована Т. Бульбою-Боровцем)” 8 листопада 1944 р. в Берліні, де, окрім усього іншого, засвідчено офіційне визнання Поліської Січі німецькою військовою владою (113 дивізією). Т. Бульба-Боровець зазначає, що чисельність січовиків у цей час доходила до 10000 чол., а розпуск організації він пов'язує з приходом до влади німецької цивільної адміністрації¹⁵.

Значна частина матеріалів, які відтворюють військову діяльність руху Т. Бульби-Боровця в період Поліської Січі, представлена в Державному архіві Рівненської області (ДАРО) у фонді Р.30 (Колекція матеріалів ОУН – УПА, що діяли на території Рівненської області). Це – бульбівські документи, серед яких наказ №19 Головної Команди Поліської Січі від 10 вересня 1941 р. про підвищення військових звань старшин за бойову та відмінну організацію роботи в збройних операціях за місто Олевськ та за ліквідацію радянських партизанських і регулярних частин¹⁶.

Перший „розпуск” Поліської Січі відображений у наказах №20 та №21 Головної Команди Поліської Січі від 16 вересня 1941 р. На середину вересня 1941 р., в результаті ряду бойових операцій, радянські збройні сили в основному були витіснені з району Олевська. В цей час німецьке командування в Рівному видало наказ Поліській Січі просуватися далі, в лісові масиви за Чернігів. Однак німці категорично відкинули вимогу Т. Бульби-Боровця про забезпечення вояків Поліської Січі нарівні із солдатами німецької армії, мотивуючи це відсутністю необхідного спорядження, зокрема одягу. На нараді керівного складу Поліської Січі 16 вересня Т. Бульба-Боровець підкреслив, що в умовах, які склалися на даний момент, беручи до уваги політичну лінію німецької влади, Поліська Січ надалі не може співпрацювати з німецькою армією. Тому в результаті наради, відповідно до постанови Ради старшин Української Повстанської Армії Поліська Січ від 15 вересня 1941 р., були прийняті вищезазначені накази про розпуск відділу¹⁷. Відповідно до цього рішення, отаманом Т. Бульбою-Боровцем та начальником штабу полковником П.Смородським для преси було видано офіційне оголошення¹⁸.

На нашу думку, такі дії були продуманою політичною лінією Головної Команди УПА-ПС. Т. Бульба-Боровець вважав Поліську Січ зародком української національної армії, що на даний момент йшло врозріз із німецькими планами, в яких Поліська Січ розглядалася як маріонетка.

Розпуск основної частини бійців дозволяв цього уникнути, водночас збереження Поліської Січі з незначною кількістю вояків давало можливість Т. Бульби-Боровцю зайняти вичікувальну позицію.

Протокол Ради старшин Української Повстанської Армії Поліська Січ від 18 листопада 1941 р. засвідчує участь демобілізованих військових Поліської Січі в акціях по знищенню єврейського населення міста Олевськ 19 листопада 1941 р. вже після офіційного розпуску формування (15 листопада). Ці дії Рада старшин Поліської Січі засудила як ганебні¹⁹. Факт знищення єврейського населення в Олевську 19 листопада 1941 р. німецьким командуванням разом з січовиками підтверджується очевидцями цієї трагедії²⁰. У фонді також є автобіографія начальника штабу Поліської Січі полковника П.Смородського²¹ та посвідка про затвердження „в ранзі підхорунжого піхоти зі старшинством з дня підвищення” ад'ютанта Ю.Круглія-Дорошенка з 10 жовтня 1941 р.²².

Німецькі та радянські документи фондів Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) в повній мірі ще не аналізувалися при висвітленні ідеологічних засад та військової діяльності збройних формувань Т. Бульби-Боровця. У німецьких повідомленнях фонду Р.1151 (Житомирський генералкомісаріат) про спробу створення недозволеної самооборони на початку 1942 р. відображені організаційні зусилля колишніх представників Поліської Січі по створенню нового партизанського з'єднання на початку 1942 р., яке, на відміну від попередньої організації, політично не підпорядковується німецькій владі²³. Тут також зазначається, що Т.Бульба був начальником особливої частини української міліції, яка в листопаді 1941 р. була розпущена і називалася „Січ”. Завданням цієї частини було в околицях Олевська й Сарн знищувати партизанський рух, в чому було досягнуто значних успіхів²⁴.

У радянських матеріалах фонду П.1376 (Підпільні організації і партизанські загони, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1943 рр. на території Житомирської області) діяльність формувань Поліської Січі розглядається в контексті діяльності радянських партизанських з'єднань, зокрема партизанського загону імені Чапаєва²⁵, дії бульбівців характеризуються різко негативно, на що спрямована і відповідна лексика, зокрема в одному з документів вони названі „сечовилами”²⁶.

Документи фонду Р.2636 (Комісія по обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками в період Великої Вітчизняної війни) допомагають визначити відповідальність збройних формувань Поліської Січі за знищення місцевого цивільного населення Олевського району Житомирської області. Комісія по розслідуванню злочинів, спричинених мирним громадянам сільрад Олевського району Житомирської області УРСР за період тимчасової окупації району з серпня 1941 р. по грудень 1943 р. повідомляла, що всі ці акції очолювали гебітскомісар міста Олевськ Фішер та полковник Грацер. Крім того, – „Виновниками злочинських убійств мирного радянського населення по сільрадам Олевського району являлись також пособники німецьких фашистів – українські націоналісти так званої „Поліської Січі” на чолі з їх отаманом Боровиком (Боровцем. – С.С.), орудовавшим під псевдонімом „Тарас Бульба”²⁷.

Детальна характеристика положень даного документу свідчить про його досить суперечливий характер. Для того, щоб переконатися у хибності тези, що Т. Бульба-Боровець був постійним „пособником німецького фашизму” у знищенні мирного населення Олевського району, варто відзначити, що формування Поліської Січі перебували на офіційному становищі стосовно німецької адміністрації лише до листопада 1941 р. і пізніше їх співпраця обмежувалася лише столом переговорів. Даний документ укладений не за протокольним принципом, а лише в 1944 р., коли, підбиваючи підсумки жахів німецької окупації, можна було підвести під це і інші негативні аспекти, небажані для радянської влади, такі, як національний рух опору Т.Бульби-Боровця. Отож, через ряд суб'єктивних чинників у даному документі іде ототожнення дій німецької окупаційної політики з діями руху Т.Бульби-Боровця. З іншого ж радянського документа випливає, що всі накази по знищенню населення Олевського району надходили від керівництва місцевої німецької адміністрації²⁸. Інформація про бульбівців-січовиків, яка носить тенденційний характер, є також у фонді П. 2668 (Фонд спогадів)²⁹.

Важливим джерелом інформації про внутрішнє життя Поліської Січі є її друкований орган – газета „Гайдамака”. Відсутність таких даних в інших джерелах ускладнює роботу дослідників. Однак з 11 номерів часопису в архівних установах України (ДАЖО, ДАРО) наявні лише 6 номерів³⁰. Газета висвітлювала різні аспекти життя Поліської Січі та Олевської республіки (територія, на яку поширювався вплив Поліської Січі: Олевський, частини Овруцького, Ємільчинського, Лугинського районів Житомирської області) – від політичного до культурного. На сторінках „Гайдамаки” можна знайти „Хроніку „Поліської Січі”, яка відображає історію становлення та діяльності відділів, різного

роду оголошення, відозви, накази Головної Команди Поліської Січі та Олевської районної управи, вірші, пісні тощо.

Значна частина архівних документів, присвячених історії українського національного руху опору в часи Другої світової війни, в тому числі й діяльності Поліської Січі, в різні роки була упорядкована і видана істориками В.Косиком³¹, В.Сергійчуком³², В.Поліщуком³³. Деякі архівні матеріали були також вміщені у багатотомному виданні „Літопис УПА”³⁴, що робить можливим доступ до них широкого кола дослідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. – Вінніпег: Волинь, 1981. – 326с.; Бульба-Боровець Т. Збройна боротьба України (1917-1950) // Повстанський рух отамана Тараса Бульби-Боровця: Дослідження, спогади, документи. – Рівне: Азалія, 1998. – С.131-152.;
2. Кентій А. “Отаман Тарас Бульба” // Політика і час. – 1992. – №4. – С.72-79; Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1994. – №1. – С.124-139; 1995. – №1-2. – С.39-59; Дзьобак В. Отаман Тарас Бульба-Боровець: Штрихи до політичного портрета. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 91с.;
3. Дзьобак В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – 260с.; Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941-1942 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 201с.;
4. Дзьобак В., Іллюшин І., Касьянов Г., Кентій А., Кульчицький С. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / Відп. ред. С. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 2005. – 496 с.;
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.107. – Арк.5.;
6. ЦДАВО України. – Ф.3837. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.11.;
7. ЦДАВО України. – Ф.4328. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 13.;
8. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.22. – Спр.76. – Арк.13.;
9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.930. – Арк.42.;
10. ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.211. – Арк.18.;
11. ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.253. – Арк.2.;
12. ЦДАГО України. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.281. – Арк.4.;
13. ЦДАГО України. – Ф.65. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.209.;
14. ЦДАГО України. – Ф.65. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.238.;
15. ЦДАГО України. – Ф.65. – Оп.1. – Спр.16. – Арк.12.;
16. ЦДАГО України. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.8-9.;
17. ЦДАГО України. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.8-9.;
18. ЦДАГО України. – Ф.166. – Оп.3. – Спр.395. – Арк.4-5.;
19. Державний архів Служби безпеки України. – Ф.13. – Спр.372. – Т.3. – Арк.8.;
20. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф.Р.30. – Оп.2. – Спр.112. – Арк.1.;
21. Там само. – Арк.3-8.;
22. Там само. – Арк.11.;
23. Там само. – Арк.9-10.;
24. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф.Р.2636. – Оп.1. – Спр.66. – Арк.2.;
25. ДАРО. – Ф.Р.30. – Оп.2. – Спр.112. – Арк.15-16.;
26. Там само. – Арк.18.;
27. ДАЖО. – Ф.Р.1151. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк.11-12.;
28. ДАЖО. – Ф.Р.1151. – Оп.1. – Спр.14. – 49 арк.;
29. ДАЖО. – Ф.Р.1151. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.4.;
30. ДАЖО. – Ф.П.1376. – Оп.1. – Спр.141. – Арк.1-2.;
31. ДАЖО. – Ф.П.1376. – Оп.1. – Спр.13. – Арк.13-15.;
32. ДАЖО. – Ф.П.1376. – Оп.1. – Спр.91. – Арк.210-211.;
33. ДАЖО. – Ф.П.1376. – Оп.1. – Спр.141а. – Арк.1-6.;
34. ДАЖО. – Ф.П.1376. – Оп.1. – Спр.141. – Арк.2.;
35. ДАЖО. – Ф.Р.2636. – Оп.1. – Спр.66. – Арк.1.;
36. ДАЖО. – Ф.Р.2636. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.30-30зв.;
37. ДАЖО. – Ф.П.2668. – Оп.4. – Спр.398. – 1 арк.;
38. Гайдамака. – 1941. – 21 вересня, 12, 19, 26 жовтня, 9, 22 листопада.;
39. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1993. – 660 с.;
40. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 1. / Упорядкування і передмова В.Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1997. – 384 с.;
41. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941-1942). Т. 2. / Упорядкування В.Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1998. – 384с.;
42. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943): Т.3. / Упорядкування В.Косика. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – 384с.;
43. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944-1945): Т.4 / Упоряд. В.Косика. – Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2000. – 368с.;
44. Сергійчик В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 496с.;
45. Poliszczuk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (część 2). Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. Tom czwarty. Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku. – Toronto, 2002. – 524s.;
46. Poliszczuk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach (część 3). Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. Tom piąty. Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od grudnia 1943 do 1950 roku. – Toronto, 2003. – 510s.;
47. Літопис Української Повстанської Армії; У 28 т. – Т. 6:

М.В. Стопчак

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР
(ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Побудова сучасної української армії як гаранта суверенітету України зумовлює важливість неупередженого вивчення вітчизняного військово-історичного досвіду у минулі історичні періоди, зокрема у добу Директорії УНР. Військова історія доби Директорії УНР – це багатогранна проблема. Одним з важливих і найбільш суперечливих її аспектів є повстанський рух. Адже повстанство як прояв військової самоорганізації значної частини українського населення супроводжувало Директорію протягом усього періоду її існування; це був важливий чинник, з яким Директорія була змушена рахуватись у процесі розбудови збройних сил УНР. На думку багатьох сучасних дослідників, нездатність Директорії до кінця опанувати повстанський рух, справитись з таким його проявом, як отаманщина, спрямувати енергію повстанців в загальне русло державотворення в значній мірі сприяли падінню боєздатності Української Армії і, врешті-решт, її поразці в роки Української революції 1917-1920 рр.

Витоки та причини повстанського руху, етапи розвитку, кількісний, соціальний, етнічний склад його учасників, політичні переконання, військово-організаційна структура повстанських збройних формувань, їх стосунки з Директорією, військовим командуванням та участь у найважливіших військових операціях Дієвої Армії УНР – дослідження цих питань і на сьогодні остаточно не завершено, багато з них залишаються предметом гострих дискусій. Зважена відповідь на ці питання можлива лише за умови узагальнення всієї історіографічної спадщини з проблем повстанського руху в добу Директорії. Це відкриває можливість не лише прослідкувати еволюцію поглядів на повстанський рух в період Директорії, його вплив на військову політику директоріанських урядів, з'ясувати сучасний стан наукової розробки досліджуваної проблеми, а й визначити пріоритетні напрями подальшого наукового пошуку.

Слід зазначити, що радянська історична наука старанно приховувала факт існування антибільшовицького повстанського руху, його реальні масштаби і наслідки, складні перипетії взаємин цього руху з різними державними утвореннями на терені України, в т.ч. і з Директорією. Створення повстанських загонів відносилось виключно до заслуг більшовицьких організацій, під керівництвом яких вони вели непримиренну боротьбу з Директорією і Денікінім. Зрозуміло, що такі підходи зумовили відсутність спеціальних історіографічних праць з досліджуваної проблеми у доробку радянських істориків. Якщо ж вони її і торкаються в окремих історіографічних працях, то виключно у негативному вигляді; до того ж, ці праці були позначені жорстким протиборством з діаспорними істориками, розвідки яких радянські історики кваліфікували як спробу уникнути відповідальності за вчинені злочини проти українського народу¹.

Що стосується діаспорних істориків, то у більшості їх праць проблеми військової історії доби Директорії і повстанський рух розглядались нарізно. Лише окремі автори поряд з аналізом бойових дій збройних сил Директорії висвітлювали співпрацю армії з повстанським рухом, аналізували його гасла, соціальний та чисельний склад повстанських загонів. Відповідно й історіографічні праці діаспорних істориків Б.Крупницького, О.Оглоблина, Н.Полонської-Василенко, Л.Винара та ін. торкалися цих проблем побіжно, аналізуючи, головним чином, здобутки радянських дослідників. Певний виняток складає незавершена історіографічна праця Л.Шанковського, у якій автор, поряд з іншими проблемами, аналізує воєнно-історичні праці діаспорних дослідників міжвоєнного періоду про Українську революцію 1917-1920 рр. Однак і у цій праці лише згадується, що в календарях-альманахах „Червоної Калини” та журналі „Літопис Червоної Калини” в міжвоєнний період було надруковано 19 матеріалів про повстанський рух, проте їх аналіз відсутній².

Після здобуття Україною незалежності вітчизняна історіографія поповнилася ґрунтовними науковими розробками різноманітних проблем Української революції. Проте аналіз праць істориків незалежної України засвідчує їх нерівномірний інтерес до обох її етапів: доби Директорії таких праць присвячено незрівнянно менше. Відповідно і кількість наукових праць, які б вивчали досліджувану автором статті проблему як об'єкт історіографії є не надто значною.